

ישוב א"י ותלמוד תורה

שיטת החתם סופר

חז"ל כללו לנו כלל לגבי הפסק ת"ת לעשית מצוה: כל מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים- יעשה המצוה, אבל מצוה שאפשר לעשות ע"י אחרים, ימשיך בתורתו ואל יבטלנה (מו"ק ט, רמב"ם הלכות ת"ת, ג, ד).

לפ"ז יל"ע לגבי ישוב א"י, האם דוחה ת"ת.

ידועים דברי רבינו החת"ס (סוכה, לו.) "שהעבודה בקרקע גופא מצוה משום ישוב א"י ולהוציא פירותיה הקדושים וכו'¹, וכאילו תאמר: לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכא נמי לא יאמר: לא אאסוף דגני מפני עסק התורה וכו'".²

מפשטות לשונו (לדמות לתפילין) נראה טעמו³ כעין שכתב מרן הרב זצ"ל (במאמרי-הראי"ה, עמ' 465-7), שיש צד מסוים במצוות ישוב א"י שמוטל על גופו של אדם בלי אפשרות להפטר ממנה ע"י אחרים, אפ' במינוי-שליחות, ע"ש הסברו.

יש להעיר לכא' על חידוש זה, דהנה יסד לנו התוס' רי"ד (קידושין מב.), ע"פ ביאור החת"ס⁵ עצמו, יסוד בדין שליחות במצוות, שבד"כ כל מצוה ישנה בתורת-שליחות ואפ' אם היא חובת גברא, אא"כ הקפידא במצוה שיתרחש דבר

---

1. בפשטות נשען על רבינו הרמב"ן (כידוע שמביאו רבות בספריו, וע' גם בספר "החת"ס" של ר' יהודה נחשוני זצ"ל בפרק "שורש נשמתו") שיש מצוה "שלא נעזבנה לא"י לשממה", וע"ע ב"ר עה"פ "שכן בארץ אשר אומר אליך", וגם ויק"ר עה"פ "כי תבואו אל הארץ ונטעתם", וע"ע ב"מצות ישיבת א"י" (לרב בלומברג, מהדורת אור-עציון תשנ"ט) עמ' קמ"ח הערה ק"ב, וצ"ב.

הגר"א נבנצל שליט"א העיר על זה ממשנה (שביעית, א, ד): "מה חריש רשות, אף קציר רשות", ומדובר בא"י, וצ"ב.

2. שם מבאר שבא"י גם רשב"י מודה ש"הנהג בהן (עם ד"ת) מנהג דרך-ארץ", וע"ש גם הסברו עפ"ז למה בועז בעצמו הלך לזרות בגורן.

3. כך נקטתי לבאר בחוברת "המאיר-לארץ" ח"א, עמ' 56-7, וכעת נראה שאינו מוכרח, וכמתבאר.

4. עדין לא ראיתי מי שהעיר בזה (ובכלל מי שעסק בדברי החת"ס האלו), וכמדומה שהיה טענה חזקה, וצ"ב.

5. שו"ת, או"ח סימן ר"א. גם חבירו בשו"ת בית-אפרים (חור"מ, ס"ז) באר כמוהו, ע"ש בליקוטי-הערות (לגרי"ד גולדשטיין זצ"ל), וע"ע במצות-ראיה עמ' ר"י.

על גוף האדם (כגון, שיניח תפילין על גופו), שבזה לא מועיל שליחות, ע"ש. לפ"ז לא מובן איך יתכן לדמות למצות תפילין את מצות ישוב-א"י, שגם אם נניח שהינה חובה שמוטלת על כל גברא⁶, סו"ס מתבצעת בעבודה על הקרקע, ואין סיבה שלא יתקיים בה דין שליחות!

מצוה בו יותר מבשלוחו

תתכן דרך נוספת לבאר מדוע ישוב-א"י ידחה ת"ת: הנה גם במצוות ששליחות מועילה בהם, קי"ל "מצוה בו יותר מבשלוחו"⁷, ויש בכך הידור-מצוה.

"מצוה שאפשר ע"י אחרים" שאינה דוחה ת"ת, תתכן בשתי אפשרויות: I. כגון הכנסת-כלה ולוית-המת, דהינו שעיקרן בתוצאה, שתהיה חתונה שמחה וכו'. אמנם יש מצוה לקיים זאת, אך אין הדבר מוטל כחובה על אדם מסוים.

II. יש מצוות שמוטלות על הגברא לעשותם, אבל אפשרי לו למנות שליח שיעשה עבורו.

הסוג הראשון פשוט שכלול במצוות שאין לבטל תורה עבורן, אלא יעשו ע"י אחרים. כמובן, אם אין אחרים שיכולים או רוצים בכך, צריך לבטל תורה עבור זאת.

הסוג השני יש מקום להתבונן האם דוחה ת"ת, שהרי מצד אחד יכול להתקיים ע"י אחר, אבל מצד שני יתכן שההידור של "מצוה בו יותר מבשלוחו" מספיק בשביל לבטל עבורו.⁸

בשאלה זאת תלויה, למשל, השאלה האם אפשרי לבטל תורה עבור הכנות לכבוד-שבת. הגמ' (ריש פרק ב' בקידושין) מביאה כדוגמה ל"מצוה בו יותר מבשלוחו" אמוראים שטרחו בעצמם לכבוד שבת, ונפסק הדבר גם ברמב"ם

---

6. בחוברת "המאיר לארץ" (שם) כתבתי בס"ד אפשרות לבאר הדבר, ע"פ הבנה מסוימת (בדרך חלק מהראשונים), שישוב-א"י הינו חלק ממצות ישיבת-א"י, לכן שניהם באותו גדר- "חובת גברא", ע"ש.

7. "דכי עסיק גופו במצות מקבל שכר טפי" (רש"י, קידושין מא.), וע' בביאור הדבר מש"כ הרב יאיר גובר שליט"א (חוברת ניצני-ארץ, י"ד. מש"כ שם שיש לברר היחס בין "מצוה בו" לבין "מצוה היכולה ליעשות ע"י אחרים"- בס"ד מתברר אצלנו פה).

8. יש להעיר למש"כ מספר ראשונים במו"ק, שמצוות כיבוד-או"א נחשבת "אינה יכולה להעשות ע"י אחרים", ואכמ"ל.

(שבת, לו) ושו"ע (או"ח, ר"נ, א). ברמ"א (או"ח, רנ"א, ב) מפורש: "ויש לאדם למעט קצת בלימודו בע"ש כדי שיכין צרכי שבת".

משמע מהלכה זאת בפשטות שמבטלין ת"ת גם בשביל "מצוה בו יותר מבשלוחו", וע' מש"כ בזה בשו"ע (ר"נ, ס"ק ט').

בשו"ע-הרב (הלכות ת"ת, ד, ג) גם משמע כך: "ואם א"א למצוה להעשות ע"י אחרים, כגון להיות מעשה לצדקה במקום שדבריו נשמעים יותר מדברי אחרים, או שאין עשית אחרים מספקת למצוה זו, כגון להוצאת המת שאין לו מלווים לפי כבודו כשיעור שיתבאר במקומו, יפסיק תלמודו ויעשה המצוה ויחזור לתלמודו, וא"צ לומר למצוות שהן חובה מד"ס כמו תפילה וכיו"ב, שחייב להפסיק תלמודו כדי לקימן כהלכתן בכל תנאיהן ודקדוקיהן ודקדוקי סופרים בתכלית השלימות כי זה כל האדם כמו שאמרו חכמים תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים וכו'".⁹

לפ"ז אינו נכון לומר "איני אוסף דגני מפני עסק התורה" גם אם מצות ישוב-א"י אינה מוגדרת בדיוק כתפילין¹⁰, אלא סגי בזה שתוגדר מצות-גברא כדי להתיר (אמנם לא לחייב) ביטול-תורה עבודה, ודוק בכ"ז.

---

9. וע"ש ב"הערות-וציונים" להלכות ת"ת בשו"ע-הרב (של הגרמ"ש אשכנזי שליט"א, רבו של כפר-חב"ד) עמ' 116-7 מה שהעיר לגבי דחית ת"ת בשביל הידור-מצוה של "זריזין מקדימין", וגם למש"כ בקונטרס-אחרון לשו"ע-הרב בסימן ר"נ, שמי שתורתו-אומנותו אינו מבטל תורה בשביל "מצוה בו יותר מבשלוחו", שנחשב "אפשר ע"י אחרים".

10. גם להסבר זה בחת"ס מובן למה צריך לומר שרשב"י מודה לרבי ישמעאל בא"י, וא"א לומר יותר פשוט שס"ל שהמצוה מתקימת בשליחות, שהרי הפסוק שמביא רשב"י "ועמדו זרים ורעו צאנכם" מדבר על גויים, שאינם בני-שליחות, ודוק (וע' היטב בספר "תורת-יחיאל" לגרע"י שלזינגר זצ"ל על בראשית, עמ' ה).

למעשה

עולה מדברי החת"ס, שמוטל על כל אדם בחובת גברא להתעסק גם ב"שוב א"י, שעיקרו מתבצע בעבודה בקרקע, "ואפשר אפ' שאר אומנויות שיש בהם ישוב העולם הכל בכלל מצוה", אבל לימוד תורה (עם כל חשיבותו ומעלתו העצומה, ומקיים את כל העולם, ושומר על יושבי א"י וכו') אינו כלול במצוה¹¹.

לפ"ז לכא' "לא מצאנו ידינו ורגלינו בבית-המדרש" לפי החת"ס, איך בחורי-ישיבה ואברכים בארץ-ישראל, שעמלים בתורתם כל היום, מקיימים מצוה זו, שהיא חובת גוף גמורה¹²?

ואפ"ל:

I. כדרך ב' שבארנו, שגם לחת"ס מועילה שליחות, וא"כ כשם שלומדי-התורה בעם הינם שלוחי כל הציבור לתפקיד זה, כך גם להיפך.

II. אולי ע"פ מש"כ מרן הרב זצ"ל בספרו "אורות" (עמ' נג-ד), שהואיל ובסיס-נשמתה של אומתנו היא הרוחניות, לכן "יש אשר מכל תנועה של חופש חמרי ושל התמכרות לעבודה בענינים חמריים מעשיים וחברתיים, נכנס בה (באומה) מיד רטט פנימי שמא הטרדה המעשית תמעט את מעינה, שמא 'כל מה שיוסיף הישוב תקון, יוסיף השכל חורבן', ומתוך כך היא עושה את פעולותיה הכלליות המעשיות במחצית אנרגיה", ורק כשהאומה מעמידה מקרבה שלוחי-ציבור שמתעסקים בתורה ועבודת ה', ועל ידם האורה "מתפלשת באומה מאליה", בזה סר פחד האומה מפני הטרדות המעשיות, ואז "והגבורה החמרית הולכת ועושה את דרכה ואת סדרה, בטוחה היא שלא תחלל את מעין קדשה, כי ישנם עמה שומרי חומתה העליונה, אז הסבלנות מתפתחת והחיים המעשיים פורחים", ע"ש היטב. עפ"ז אפשר לטעון שבעצם לומדי-התורה מסייעים לישובו של עולם גם באופן ישיר, חוץ מהאופן הסגולי, וצ"ע בזה.

---

11. וע' היטב מש"כ ב"המאיר-לארץ" (ח"א, ע' 59-61) באלו פעולות מתקיימת מצות ישוב-א"י, ומש"כ להסתפק שם (וגם לגבי ת"ת).

12. והיינו, שאף ישיבות שנמצאות ביישובים וכיו"ב (כולל מקומות שבלעדיהן לא היה ישוב יהודי כלל באותו מקום), שודאי מתקיים בזה "ישוב-א"י", מ"מ צריך לדון על החובת-גברא אליבא דהחת"ס.

...והדברים מבהילים כל רעיון, עד כמה הוקיר רבינו החת"ס מלאכת ישוב הארץ, עד דקפסיק ותני שבארץ ישראל אסור לעשות כר' נהוראי וכרשב"י וחביריו ללמוד רק תורה ולנטוש את הארץ. אלא החיוב לעשות כר' ישמעאל, לעסוק בישוב הארץ, מפני שזה גופא מצוה. והמשיל לזה- כאילו תאמר: לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכא נמי לא יאמר: לא אאסוף דגני מפני עסק התורה. וכן בשאר אומניות שיש בהם ישוב העולם. הכל בכלל מצוה זו, שכך פסק ראש הפוסקים, מגדולי הפוסקים האחרונים, רבינו ה"חתם סופר", שנתקבלו פסקיו כמשה מפי הגבורה, ומאן ספין ומאן יהיר ומאן רקיע לזלזל בדבר שרבינו החת"ס הגביה ערכו כל כך למעלה ראש, עד שהשוה עבודת עבודת האדמה בארץ ישראל למצות עשה דתפילין שאדם הישראלי מניח בכל יום, ובלי מצות עשה דתפילין אינו בר ישראל כלל, והוא מן היורדים ואינם עולים, כמבואר בראש השנה. על כן, בושא וכלימה תכסה פניהם של אלו המזלזלים במצות עשה של ישוב הארץ בטעמים בדויים ודחויים. ודבריהם בטלים ומבוטלים נגד דברי רבינו החת"ס ז"ל, ולית צריך להשגיח בהן כלל וכלל, ודוק.

(אם-הבנים- שמחה, עמ' קצ"ה).

"...לפלא בעיני על אשר לא העיר מדברי רב גדול ומובהק, גאון קדוש ונורא, מרן בעל שו"ת חת"ס, אשר כתב בחידושיו לסוכה לו. דבר נפלא וכו' וע"ש כל דברי קדשו הנאמרים באמת וצדק. הרי לנו דבר נפלא מגאון עולם, אביר הרועים, רבינו שבגולה אשר הוא עמוד ההוראה שכל בית-ישראל נשען עליו, ומי יבוא אחריו"

הגאון האדר"ת זצ"ל, מובא ב"ליקוטי-ראי"ה" ח"ג, עמ' 327).

